

1 INDLEDNING

Kreta er særligt interessant for arkæologer og historikere, fordi det var på denne ø, den første europæiske civilisation orienteret omkring byer opstod. Den opstod måske efter indflydelse fra højkulturerne i den østlige del af Middelhavet og især fra Ægypten.

Indbyggerne på Kreta blev givetvis inspireret udefra, men de skabte deres helt egen kultur, og sådan har det været fra forhistorisk tid over historisk tid til moderne tid. Udfordringen med studiet af navnlig den minoiske kultur er, at vi har fået den overleveret som en flot og righoldigt illustreret billedbog, men at der ikke nogen tekst til at ledsage billederne! Det vil sige skriftlige kilder ud over de fundne hieroglyffer, Linear A og Linear B tekster.

Kreta er en af de arkæologisk set grundigst undersøgte steder i Grækenland. Men det er primært minoiske lokaliteter, der har haft arkæologernes opmærksomhed. De senere perioder er først kommet med inden for de seneste 40-50 år, og selv her er vores opmærksomhed fortsat ujævn og vores viden ufuldstændig.

Homer er vores tidligste skriftlige kilde til Kreta i bronzealderen og dermed minoerne. Odysseus' besøg hos faiakerne og kong Alkinoos betragtes af mange som et billede af livet ved hoffet hos kongen i Knossos. Faiakerne fremstår hos Homer som civiliserede med hang til livets glæder og luksus. Og kvinderne havde et stort ord at skulle have sagt, hvorfor Odysseus først henvendte sig til dronningen og ikke til kongen.

Den minoiske kultur blev af den engelske arkæolog Arthur Evans oplevet på linje med de i hans tid allerede kendte kulturer i Den Nære Orient med en central magt omkring den politiske, sociale og økonomiske organisering af samfundet. Den almindelige befolkning understøttede en ganske lille elite af adelige, højere embedsmænd, præster og ikke mindst magthaveren i form af en konge, der hævdede, at hans magt var givet ham af guderne. De arkæologiske fund peger i retning af, at minoerne havde kendskab til kulturerne i Den Nære Orient, men i kraft af deres egen kreativitet skabte de den kultur, hvis rester kan ses på Kreta i dag.

I antikken blev Kreta ikke opfattet som en ø men som fastland på linje med selve Grækenland, der dengang heller ikke var en klart defineret enhed. Erkendelsen af, at Kreta er en ø, kom først senere. Homer omtaler Kreta som en samlet militær enhed under kommando af kong Idomeneus (Iliaden II.645), men lidt længere fremme i

teksten har øen hundrede bystater, polis (flertal poleis). Herodot (III.59) omtaler den også som en enhed.

Der er ikke nogen enkel forklaring på navnet Kreta. Nymfen Krete, der var en af hesperiderne, kan måske have lagt navn til øen. Det kan også have været en lokal halvgud ved navn Krete; eller det var Asterions datter, Krete, der var gift med kong Minos, eller en datter af en af de venligsindede giganter, koureterne, der ligeledes hed Krete.

Arthur Evans udgravede omkring år 1900 en bronzealderkultur ved Knossos på den nordlige del af det centrale Kreta. Han må have set en umiddelbar sammenhæng mellem det store, sammensatte bygningsværk og myten om uhyret Minotaurus, labyrinten og kong Minos. Derfor kaldte han den kultur, som han havde fundet, for den minoiske og folket for minoerne. Heraf kommer betegnelsen den minoiske civilisation.

Den minoiske civilisation hører hjemme i den græske bronzealder og blomstrede i det 2. årtusinde f. Kr. En civilisation, der siden den blev opdaget, er blevet opfattet som en af de mere fredsommelige, ukrigeriske og dermed "civiliserede" blandt oldtidens kulturer omkring Middelhavet. Den minoiske kultur fremstod som rig, blomstrende og som en samlende stat omkring hovedbyen Knossos.

Oprindeligt blev Knossos opfattet som et ensomt beliggende palads, der var kongens bolig såvel som det administrative centrum for statsmagten. Det har styrket opfattelsen af kulturen som fredelig, fordi der ikke blev fundet nævneværdige spor efter volde eller bymure, noget nyere udgravninger imidlertid rokker ved.

Udgravningerne omkring paladset har nemlig gennem årene ændret noget på opfattelsen af den status, Knossos menes at have haft. I dag er der udgravet så meget, at det med sikkerhed kan siges, at paladset lå centralt i en større, velanlagt by med mange og ofte store huse samt brolagte veje, der gav mulighed for en omfattende kontakt med det omgivende land på Kreta.

Med bronzealderens ophør forsvandt den minoiske kultur, og den efterfølgende periode, de såkaldte mørke århundreder, i det antikke Grækenlands historie fylder ikke meget i arkæologien og historien, fordi der ikke er bevaret skriftlige kilder bortset fra korte indskrifter. Desværre har arkæologerne ikke kunnet rette op på dette. Med romersk tid bliver det ikke bedre. Kreta var en del af Romerriget, og selvom øen lå centralt i Middelhavet, var den betydningsmæssigt i periferien af det romerske rige.

De to byzantinske perioder, der blev afbrudt af en arabisk tilstedeværelse, har heller ikke efterladt mange spor. Med venetianernes erobring i 1204 kom der igen både skriftlige kilder og meget synlige bygningsspor, hvilke for en stor dels vedkommende blev brudt ned eller bygget om af osmannerne, efter at de havde erobret øen i 1600-tallet. På samme måde var der ikke megen pietetsfølelse, da Kreta blev en del af Grækenland, og sporene efter osmannerne blev søgt visket ud.

1.1 *Sir Arthur Evans siddende midt i paladset i Knossos.*

Bogen tager udgangspunkt i de synlige levn og rester fra bronzealderen til afslutningen af Anden Verdenskrig. Beskrivelserne af de antikke perioder støttes i størst muligt omfang af de bevarede senere græske og romerske skriftlige kilder. Pladsen tillader ikke at behandle de over 3.000 kirker og kapeller, der ligger spredt ud over hele øen, og som sjældent er let tilgængelige. Enkelte kirker i de større lokaliteter behandles.

2 KRETAS GEOGRAFI

Kreta kan bedst beskrives som et bjerg, der stiger direkte op af havet, idet 60 procent af øen ligger mere end 200 meter over havets overflade. Den kan betragtes som et minikontinent med bjerge, der er lige så høje som alperne med sne på toppen af de højeste af dem, vidder som en solsveden ørken, skove tætte som en jungle, og hvor der om sommeren, er varmt som i tropenerne.

Øen må betragtes som meget frugtbar, hvilket også var grundlaget for, at først den minoiske kultur kunne udvikle sig og blomstre.

Geografisk er Kreta en ø, men øens topografi nærmest modarbejder enhver form for enhed på grund af bjergene. Kreta er i geologisk alder ung, idet den blev dannet i perm-perioden for 50 millioner år siden.

Kreta er godt 206 kilometer lang. Den er 60 kilometer på det bredeste sted, mens der kun er 12 kilometer fra nord til syd på det smalleste sted. Der er 1.046 kilometer

2.1 Kort over Kreta.

kystlinje, og øen har et areal på 8.336 kvadratkilometer. Kreta er Middelhavets femtestørste ø (Sicilien er den største), og den ligger lige langt fra det græske fastland, Kykladerne, Rhodos og Nordafrika. Øen ligger ved indsejlingen til Ægæerhavet, hvorfor den tidligt indgik i sejladsen mellem Afrika, Asien og Europa.

Øen var engang landfast med Nordafrika og Europa, idet hele Middelhavet var tørlagt, men efter at vand fra Atlanterhavet begyndte at strømme ind i Middelhavet for omkring fem millioner år siden, blev Kreta omgivet af havet.

Geologisk hænger Kreta sammen med Pindos' tertiære foldebjerger i kalksten, der ligger i det nordlige Grækenland. Øen ligger på den ægæiske fastlandsplade, der bevæger sig mod sydvest, hvor den møder den anatolske plade, som også bevæger sig mod vest, og årsagen til hyppige jordskælv skal søges i den afrikansk-arabiske plade, der bevæger sig mod nord og presser sig ind under den anatolske fastlandsplade. Kreta er sammen med resten af Grækenland et resultat af, at de tre tektoniske plader fortsat kolliderer. Det skabte de bjerge, som vi i dag kan se, og nogle meget store vanddybder, hvor de mange øer er toppe af bjerge, der står på havbunden. Og hvor bjerge adskiller, så skaber havet forbindelse. Den sidste længere periode med stor geologisk aktivitet var i bronzealderen med hyppige jordskælv og også vulkanudbrud på øen Thera (Santorini).

Arthur Evans blev opmærksom på betydningen af jordskælv i Kretas historie, da han selv oplevede to, dels den 20. april 1922 og dels den 26. juni 1926, mens han gravede i Knossos. De ødelæggelser, som han selv havde iagttaget under udgravningerne, kunne kun være opstået på grund af jordskælv.

De største byer ligger med den væsentligste del af befolkningen på nordkysten, hvorfor meget af Kretas historie har sine rødder. Det er på den godt 50 kilometer lange slette Mesara på omkring 41.000 hektar, at godt 66 procent af den mest frugtbare jord på hele øen findes. Den er en undtagelse sammen med den noget mindre men lige så frugtbare Lasithi-slette.

Det meste af sydkysten består af klipper, der gør adgang vanskelig, og der er kun få naturlige havne. På trods af de mange bjerge fremhæver Homer i Odysseen (XIX.172-174), at Kreta var en frugtbar ø. Men det er kun godt 30 procent af jorden, der er egnet til dyrkning, hvilket er det samme areal, som er blevet dyrket siden bronzealderen.

Kretas godt 25 højsletter har i årtusinder været anvendt til landbrug, ligesom der tidligt blev anlagt terrasser ofte højere end normal dyrkningshøjde. Terrasser var en del af landbruget som minimum fra historisk tid, men de blev muligvis brugt helt tilbage i den sene del af bronzealderen.

Vandstanden i Middelhavet er i dag højere end i forhistorisk tid. Omkring 15.000 f. Kr. var klimaet koldere ved den sidste istids ophør, hvorfor vandstanden måske var over 100 meter lavere. Det er uden betydning for de meget store vanddybder, men det havde stor betydning for alle de mindre øer og skær, der var synlige. Øerne

2.2 Tabula Peutingeriana er et kort over Romerriget fra det 4. århundrede e. Kr., og det viser Kreta som den største ø i Middelhavet. Kortet viser også Kretas placering i forhold til Grækenland og øvrige omgivende lande. Kortet er godt syv meter langt og cirka 30 centimeter bredt, hvilket viser, at det engang var en bogrulle.

i Ægæerhavet har derfor haft et større areal, ligesom den relative afstand på havet, hvor der ikke kan ses land, var meget mindre.

Geologi

Øens geologi har altid haft stor betydning for dens politiske, sociale og økonomiske historie. Dertil kommer, at Kreta ligger strategisk i den østlige ende af Middelhavet på sejlruterne mellem øst og vest med forbindelse til Ægæerhavet og Sortehavet. Øen ligger nærmest i udkanten af Grækenland, men den østlige del af Kreta er tættere på Tyrkiet end på Athen; og den sydvestlige ende er tættere på Libyen end Athen.

Kreta er bjergrigt, og bjergene har en central betydning for øens beboere. Under ti procent af Kreta ligger maksimalt 100 meter over havoverfladen, omkring